

A SZÍNHÁZI ÉV MÉRLEGE

ÉVEK ÓTA NEM VOLT ilyen mozgalmas színházi életünk. Ennyi újdonságot, ennyi jubileumot és táblás házat rég nem jegyzett a pesti krónika, örvendetes, hogy a siker nem egyes színházakba fészkelte be magát, hanem úgyszólván mindet végiglátogatta. Majd mindegyik színházunk elkönnyvelhet egy-két valóban értékes bemutatót. A közönségnek az a szerencsés ösztönű vagy jól informált töredéke, amely kizárólag ezeket a prömiereket látogatta, élményszerű benyomásokkal búcsúzhat az idei színházi évtől. Kevésbé irigylendő helyzetben van azonban a színi kritikus, akinek tisztsége a szezon minden darabjának megtekintését zordon kötelességgé tette, ő ugyanis ez üdítő oázisokhoz csak hosszú és sivár utazás után juthatott el; a néhány szép estéért légiónyi gyöngye és rossz darabbal kellett megfizetnie.

Impresszióink ilyenkor, kapuzárás után bontakoznak ki végső formájukban. Amikor már nem befolyásolnak a napisajtó tudósításai, az egymásnak hetvenhétféleképpen ellentmondó vélemények, sem a pillanatnyi benyomások vagy a még hátralevő attrakciók várható meglepetései. A számadás teljes, nincs egyetlen nyugtalanító, hiányos rovat — a mérleget el lehet készíteni.

Az egyenleg ugyanaz, bárhogy csoportosítjuk a rendelkezésre álló tételeket.

Szorítkozzunk a pusztá számadatokra. A szezonban színre került több mint három tucat újdonságból — tehát a nemzeti színházi klasszikus drámákat nem számítva — három mű hozott igazi értéket és komoly nyereséget: Szent Johanna, A roninok kincse és A néma levente. Ezeken kívül három cím alatt találunk figyelemreméltó írói nevet: Krisztin, Forr a bor, Csoda a hegyek közt. A többiek között legfeljebb biztató hang (Az Úr katonái) vagy bizarr kísérlet (Örök keringő) akad, de olyan nem, amely a nyereségszámlát lényegesen módosítaná.

Csoportosítsuk színpadi újdonságainkat témakörök szerint. A színművek nagy része korszerű dráma, ú. n. „Zeitstück“. Létezésük non az írói egyéniségben vagy a tárgy drámaiságában, hanem a napi érdeklődés futóhomokjában gyökerezik. Napihírek, pletykák, riportok bújnak meg a dráma álruhájában (Harangvirág, Kilencágú korona, Az én leányom nem olyan, Házasság, Ti szegény lányok). Főleg pedig az állástalanság, közelebről az állástalan diplomások problé-

mája, legalább húszféle változatban (Ifj. Horváth Pál, Április, Fény a faluban, Nagy szerelem, Úrilány, Mindennek ára van! stb.). Figyeljük meg, hogy ennek az égető problémának a színpadon már semmiféle szociális értéke nincs. Teljesen meddő, öncélú klisé, behelyettesítése a megfeneklett fantáziának. A súlyos probléma a színműparosok kezében üres dekorációvá merevült; gyakori ábrázolása a válságon nemhogy enyhített volna, hanem ellenkezőleg azt eredményezte, hogy a társadalomnak ma már nemcsak az állástalan diplomások, hanem az ötletelen drámaírók problémájával is számolnia kell... Nincs drámai műfaj, amely oly kevésbé állná az idők szelét, mint éppen a korszerű dráma. A divatos témák kiszipolyozása végül nemcsak a témát teszi tönkre, hanem magát az írókat is lejáratja. Innen van, hogy igényesebb íróink már tudatosan távolodnak el az aktuális tárgyaktól s szinte menekülnek egy idegen világ vagy a régi idők romantikájába (Kállay Miklós, Heltai Jenő, Molnár Ferenc).

Mivel — a mérleg szerencséjére — nemcsak a szerzőkön és színműveken fordul meg a színház sorsa, hanem az előadásokon is, az előadásokat pedig a színészek és a színházi hagyományok is jócskán befolyásolják, végeredményben legcélszerűbb lesz az egyes színházak szerint rendezni színházi emlékeinket.

A NEMZETI SZÍNHÁZ estéiről folyóiratunk hasábjain nemrég részletesen beszámoltunk.¹ A legutóbbi három hónap alatt öt magyar újdonságban és ennél is több klasszikus dráma felújításában volt részünk. Bizonytalan kísérletezések után e legutóbbi bemutatók egyikében találta meg végre a Nemzeti Színház azt a művet, amely reprezentatív módon képviselt irodalmat, műfajt és mértéket. „A r o n i n o k k i n c s e“ a színházi év kiemelkedő eseménye és az idejű magyar újdonságok legbecsesebb alkotása. Kállay Miklós, a fmontollú esszé-író és kritikus, aki negyedszázados újságírás mellett is költő maradt, a Szent Imre-év „Liiomos királyfi“ című nemzeti színházi ünnepi drámájának szerzője, egy távoli földrészt egzotikus világából aknáztta ki ízig-vérig tragikus történetét. A dráma a Felkelő Nap országában játszódik le a XVIII. század elején. Hőseinek, a 47 roninnak emlékezete ma is nagy tiszteletben él, sírjuk szent búcsújáráhely. Kállay Miklós „szamurai története“ a japán hűbéres kor egyik legszebb példáját eleveníti föl. Az esemény két társadalmi réteg síkján zajlik le: a főúri daymiók és a hűbéres lovagok vagyis szamurájok rétegében. A daymio halálával a szamurai roninná, azaz gazdátlaná, sorsvetetté válik. Ha a hűbérrurat csel vagy erőszak ejti el, a roninok becsületbeli kötelessége ennek halálát megbosszulni. A roninok kincse tehát a becsület, amely a hűséggel, illetőleg a hűséget megpecsételő bosszúval azonos. Az ilyen roninok sorsa mindenképpen tragikus: hogy uruk halálát megbosszulják, azt a becsület Íratlan törvénye parancsolja; hogy gyilkos tettükért megbűnhődjenek, azt viszont a törvény szigora követeli. A kegyetlen dilemma vaskapcsai épp oly bizonyossággal morszolják össze őket, mint hajdan a kérlelhetetlen végzet, az Ananké a görög tragédiák hőseit... Egy távoli világ mesészerű hagyományai-

¹ Magyar Szemle, 1936 áprilisi szám.

ból bontakozik ki, de a lélek egyetemes törvényeinek traverzein épül föl Kállay Miklós drámája. Asano-Nagonari herceg felesége jóhírének védelmében kardot ránt a császári helytartó udvari főembere, a kira ellen. Ez a cselszövő parvenü ugyanis — visszautasítva a szép Kaoyo hercegnőtől — hűtlenséggel vádolta meg az asszonyt. A kira megmenekül, a hercegnek el kell vesznie: a helytartó palotája szent hely, aki itt kardot ránt, halállal bünhődik. „Nippon törvényei szentek, Nippon törvényei kegyetlenek“, recitálják a dráma hősei. A harakiri elkerülhetetlen. Ám a herceg helyett — megelőzve őt — szakasztott mása, féltestvére és kedvenc vitéze, Juranosuké áldozza föl magát. Önfeláldozásában ura iránti hűségén kívül úrnője iránti reménytelen szerelmének is része van. A herceg számára nincs más megoldás, mint-hogy maga is szerepet cserél: Juranosuké öltönyében a roninok élére áll s vállalja helyette a becsület törvényét, a bosszút. Felesége klasztromba vonul, őmaga társaival halálra keresi a kirát. Ám az legerősebb várába zárkózik, nagy őrséggel véteti magát körül, idegen nem férhet a közelébe. Az ál-Juranosuké cselhez folyamodik. A cselvetéssel az író új drámát ágyaz a drámába s a herceg szerepjátéka tovább differenciálódik. Most már nemcsak bajtársaival szemben alakoskodik, hanem feleségével is — s életre-halálra megy a játék. A próba sikerül: a vad elhagyja rejtékét s elesik; a hercegnő pedig — ugyancsak kettős szerepjátékkal — minden kétséget kizáróan meggyőzi férjét gyanúja alaptalanságáról. Természetes, hogy a bonyolult szerepjáték kis időre feltartóztatja az események sodrát, anélkül azonban, hogy a cselekmény egysége megbomlana. Az epizódok szervelesen nőnek ki a történetből, ezért nem is lankasztják érdeklődésünket; ellenkezőleg, éppen itt éri el a dráma legmagasabb feszültségét. A megoldás törvényszerű: hősrünk vállalta a ronin szerepét, vállalnia kell a lázadó ronin sorsát is: a halált. A mű megnemértésére vallana azt hinni, hogy drámaisága a véres bosszún fordul meg s akcióját közelebbi miliőbe is át lehetne plántálni. Kállay Miklós drámája elválaszthatatlan attól az erkölcsi világrendtől, amelyből az egész kompozíció kifejlik s amely ezt a kemény, férfias alkotást parancsolólag formálja. Megérdemelt forró sikerének titka nem az egzotikus lehetőségek kiaknázásában rejlik, — e tekintetben példás önfegyelemmel találkozunk. A dráma szilárd felépítése, hibátlan vonalvezetése, színes meseszövése és gazdag ámyalású költői nyelve: mindez együtt adja sikerének igazi kulcsát. Ezek a kitűnő értékek hivatva vannak arra, hogy a művet a szezőnsikeren messze túl is éltessek. Németh Antal rendezése, Jaschik Álmos színpadképei, Millos Aurél koreográfiája és a színészek — elsősorban Tímár, Pethes és Somogyi Erzszi — játéka méltók voltak a szép feladathoz.

Móricz Zsigmond „Forr a bor“ című színműve volt a Nemzeti Színház másik, elismert névvel fémjelzett újdonsága. A „Légy jó mindhalálig“ feledhetetlen hőse, Nyilas Misi elevenedik meg ismét a színpadon. A debreceni kollégium nyurga, félszeg maturandusaként bukkan fel. Kedves, gyerekes bája lefoszlott, zárkózott, különc mintadiák lett belőle. Hajdani lényéből csak kényes becsületérzését hozta magával. Története társai érettségi stiklijének s a maga szerelmi konfliktusának szálaiból bonyolódik. A darabnak azonban igazi drámai

rugója nincsen. Nem a színműből, hanem már magából a főszereplőből hiányzik annak feszítő ereje. Hősünk megszorult társai tervében nem osztozik, amíg csak az érettségi tételek megszerzéséről van szó; tiltja a becsület. De amint féltékenysége feltámad s vetélytársának, az egyik fiatal tanárnak levelezéséhez hozzáférhet, nyomban vállalja az imént még olimposzi fenséggel megvetett közösséget; ezt már nem tiltja a becsület. A csínyt sikerül tökéletes eredménytelenséggel végrehajtaniok. A kínos helyzetet az utolsó percben igazgatójuk meleg embersége megmenti ugyan, Misink szívügye is rendbejöhethet, ahogy parancsolja. Csakhogy neki, a Vörösmartyból kivágott durcás Petikének most már semmi sem kell. Egy kis karcolás a lelkén — s ő már halálosan csalódott... Az első nőben, az első szerelemben vagy tán önmagában? Biztosan ő sem tudja ... Ezzel a felemás akkorddal zárul a darab. Kétségtelen, hogy a mű fanyar alapszínének feloldása, legalább az utolsó jelenetben, legalább egy kis illúzió-morzsaival! — sokat javított volna a darab hatásán. Kár, hogy ezt az író is, a színház is elmulasztotta. — Móricz Zsigmond, egyik nyilatkozata szerint, nagyon szereti ezt a darabját, mint ahogy nagyon szereti a regényt is, amelyből készítette. Magában a darabban is szembetűnő a közvetlen élményszerűség; az író annyira közel áll hőséhez, hogy a közönség elől szinte teljesen eltakarja. Így aztán a „Forr a bor“ színpadi formájában is erősen lírai aláfestésű epika maradt. Tagadhatatlan, hogy a részletekben vannak jelességei (néhány jelenet és a karakterrajzok) s elhibázottsága ellenére is helye volt a színpadon. Móricz Zsigmond nevét mindig örömmel köszöntjük a Nemzeti Színház műsorán, éppen ezért szeretnők, ha legközelebb egy már fogantatásában színpadra szánt, tehetőségét hívebben reprezentáló drámáját lehetne méltatnunk.

A Nemzeti Színháznak még három bemutatójáról kell megemlékeznünk. Ezek egyikének színrevitelével a Nemzeti ismét a szezonelő próbálkozásaira emlékeztető túlzott engedményeket tett a színvonal rovására. Andai Ernő az ügyefogyott szobatudós típusára specializálta magát. Játékbabája a luxus-szakos filozopter. „Soha ilyen tavasz“ című regényének esztétikusa és „Porcellán“ című darabjának művészet-történésze után ezúttal — „Harangvirág“ című vígjátékában — filozófusként szervirozza ugyanazt a lehetetlen összetételű figurát, akivel pedig bőven elég egy életben egyszer találkozni. A „vígjáték“ egyébként a naívságnak és gyámoltalanságnak annyira iskolapéldája, hogy kár több szót vesztegetni rá. Az efféle színművek csak azt bizonyítják, teljesen fölöslegesen, hogy a nyolckrajcáros vásári holmiban, az üvegyöngyben és a festett gipszszoborban mindig lesz kereslet és kínálat. De azt már csöppet sem tartjuk csábítósnak, hogy a Nemzeti Színház a jövő szezonra újabb Andai-alkotást ígér ...

A másik két bemutatóról az az érzésünk, hogy színpadra sietteték, mielőtt még végleges formájukban kiforhottak volna. Török Sándor, a Nemzeti Színház fiatal háziszerezője azt mondta „Á p r i l i s“ című komédiájáról, hogy benne a divatos karrier-darabok ellenpárját és általában az expressz-karrierek szatírját kívánta megírni. Nyilatkozata alapján a közönség ebből a szempontból igyekezett felfogni az előadást; annál inkább zavarba kellett jönnie, midőn a játékból csak

mellékesen olvashatta ki a bevallott szándékot, mert minduntalan egyéb tendenciák tolultak előtérbe. Egy valószínűtlen áprilisi tréfa irreális síkján pereg le a játék. A gazdag öreg mecénás akként leckéztet meg egy élet- és emberismeretre túlmohón sóvárgó fiatalembert, hogy vendégei előtt tömeggyilkos anarchistának adja ki; a halálraítélt áldozat előtt a vendégek förtelmes őszinteséggel tárják föl legbenső énünket, míg a jelentéktelen ifjonc számára éppen e förtelmek ^{nyitják} meg az áhított karrier mesés távlatát. A házigazda hajnali leleplezése aztán, hogy t. i. áprilisi tréfa volt az egész, a társadalmi maszkból kivetkőzött vendégsereget és az dkapatott ifjú óriást egyaránt megfelelő hőmérsékletre hűti... Az „Április“ kétségtelenül tehetséges, de tehetségét fölöslegesen tékozló író munkája. A komédiájában felbukkanó ötleteket vagy külön-külön kellett volna értékesítenie (karrierlovag aranyfedezet nélkül, lárvák a társadalom álarcában, emberség és tömeghisztéria), vagy célját jobban szem előtt tartva olyan figurát alkotnia, aki nem passzív haszonélvezője, hanem aktív strébere az érvényesülésnek. Furcsa a darab igazságszolgáltatása is, amely szerint mindenki megkapja, amit keresett, csak éppen az ocsmány tréfacsinálónak jár több mint kegyelem: önigazolás.

Máriáss Imre első színművét s az évad utolsó bemutatóját — „Fény a faluban“ — a rendezésnek lehetett s kellett volna kissé meghúznia. Akkor célja felé biztosabban haladó, arányosabban tagolt népi dráma kerekedett volna ebből a sok tekintetben népszínműi hagyományokra támaszkodó falusi történetből. A színmű kissé hosszadalmas cselekménye a körül bonyolódik, hogyan hatol be a szegény, elmaradt, sötét és bizalmatlan faluba a szimbolikus fény, ami az adott esetben villanyvilágítást, becsületet és haladást egyformán jelent. Máriáss Imre sokban az újságíró szemével nézi a mai falut, de így is nem egy égető problémáját veszi észre s mutatja fel. Alakjai jó részét a falusi zsánerképekből kölcsönözte ugyan, de helyenként egyéni színnel és hanggal ruházta fel őket. Műve komolyszándékú, kezdetnek biztató; bemutatkozását rokonszenwel fogadjuk.

A Nemzeti Színház klasszikus estéiről a múltkor elmondottakat ismételjük: kiválogatásuk szempontjai helyesek, rendezésük újszerűsége törekvése általában indokolt, játékmegoldásuk megszokottan jó. A legutóbbi klasszikus előadások közül említendők: az ötletesen modernizált Liliomfi, Shakespeare Vízkeresztje, Ibsen Solness építőmestere és a megújhódott János vitéz. Felette kívánatos volna, ha az újdonságok összeválogatásában is hasonló szerencsés érzék érvényesülne. Az előadások színészi oldaláról röviden csak ennyit: indokolatlan az eredeti gárda jeleseit — csak Bajor Gizit, Tasnády Ilonát és Nagy Adorjánt említjük — az újak miatt tétlenségre kárhoznatni. Sugárt és Maklányt minden este ott szeretnénk látni a színpadon, örvendetes, hogy a fiatal férfiszínészek között biztató tehetségek vannak kialakulóban, de az új tagok közül egy-kettőtől szívesen elbúcsúznánk... Végleges képet az újjászervezett Nemzeti Színházról még mindig nem adhatunk, miután úgy tudjuk, hogy „a Nemzeti Színház vezetősége tulajdonkép csak a jövő esztendőben érvényesítheti kultúrpolitikai és művészeti törekvéseit, mert az évadban színrekerült darabok legnagyobb részét

még az előző vezetőség kötötte le. Ezek szerint a jövő centenáris esztendő lesz a felfrissített Nemzeti Színház igazi vizsgaéve.

A VÍGSZÍNHÁZ ebben a szezonban jubilált. Májusban ünnepelte fennállása negyvenedik évfordulóját. Négy évtized óta, mint az ország első magánszínháza, jelentős helyet és szerepet tölt be a főváros kulturális életében. A millenáris kiállítás napján, 1896 május elsején, Jókainak egy ma már címszerint sem ismert színművével („Barangok“) nyílt meg. Azóta is állandó összeköttetést igyekszik tartani irodalmunk első vonalával. Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond és Zilahy Lajos nem egy nagyszerű színműve a Vígszínház ünnepi előadásáról indult hódító körútjára. A vígszínházi darabok igazi jellegét azonban egy másik típus domborítja ki; az, amelyet ma export-dráma néven szokás emlegetni. E típusnak ma is mintakul tekintett első képviselői (Ördög, Liliom, Tájfun) a Vígszínház szellemében, szinte annak deszkáin termettek. Házi szerzői elsősorban a külföldi hatásokat közvetítő békebeli pesti írók s ezek tanítványai: Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Heltai Jenő, Szomory Dezső, Szép Ernő, Fodor László. Több neves külföldi drámaíró a Vígszínház előadásaiból ismert meg a magyar közönség. Színészei, akiknek élén Hegedűs Gyula és Varsányi Irén állt, sajátos játéktílust inauguráltak: a közvetlen, természetes realizmust. A színpadi keretnek áldozatos, szinte pazar kiállítása, a már-már öncélú rendezés egészíti ki vígszínházi általános képzeletünket.

Idővel persze a legszebb hagyományok is megfakulnak. A Vígszínház az utóbbi években mintha túlnagy súlyt fektetne hagyományai kultuszára; eredeti szelleme helyett jobban ragaszkodik e szellem egykori képviselőihez. Békebeli modernsége ma már inkább konzervativizmusnak hat. Az idén is a kipróbált házi szerzők voltak a helyzet urai. Egyetlen ismeretlen tehetséggel kísérletezett a színház, de a próba nem vált be. A szezon mérlegét a rendezés szempontjai alakították ki, a dramaturgia feltűnően háttérbe szorult. Nem csoda, ha maga a negyvenéves jubileum volt a Vígszínház egyetlen igazi eseménye. Átúto sikerű előadásokról nem, csak témaváltozatokról számolhatunk be.

A Vígszínház jubileuma ünnepi műsorául legbensőbb munkatársának, Molnár Ferencnek „Csoda a hegyek közt“ című, könyvalakban már évekkel ezelőtt megjelent „legendáját“ választotta. Ez a mű az írónak ismételten megnyilvánult nosztalgiájából született: eljutni a földi dolgok metafizikai magyarázatáig, kifürkészni az idő- s valóságfölötti titokzatos törvényeket s ezek jegyében költővé avatni. Molnár Ferenc a gyermekek védőszentjéről, Szent Miklós érsekről kreált új legendát. „A múlt században, valahol messze fenn a hegyek közt“, vagyis az időnek és térnek legendaképződésre alkalmas távlatában, egy kis bányavároskában gyermekgyilkosság történt. A leányanya, a szegény kis cseléd kerül a bíróság elé, mert minden látszat ellene vall. Már-már a logika és a paragrafus áldozatául kell esnie, amikor a védelmét ellátó „ismeretlen ügyvéd“ — Szent Miklós — csodát művel: a vádló és a vádlott jelenlétében kiássza a földből a halott gyermeket, kézenfogja s a földről, ahol a kis fattyú mindenkinek útjában volt, elvezeti a magasba, az örökkévalóság hajlékába. A rejtély

megoldódik, az igazi bűnös elveszi méltó büntetését... A lélek rejtelmeinek költészete és egy véres bűnügy szálai fonódnak össze az új Molnár-dramában. Kolostor, előkelő polgári otthon, törvényszéki tárgyalóterem és regényes hegyi tájék szolgáltatja a mirákulum keretét. Külön-külön mind a négy felvonásban felcsillan a költészet sugara, de a mű egészében a költő és a rutinier sehogy sem találja meg egymást. A négy szín szinte négyfelé hull, jóllehet a mese kerek, nincs mellékesemény, mely annak egységét megbontaná. Nem is a kompozíció hiányzik ebből a darabból, hanem valami egyéb; éppen az, amin a történet hitele nyugszik, ami a csodat csodává, a legendát legendává teszi. A népballadában Júlia szép leánnyal csoda esik, hisszük. Budai Ilonával, Kádár Katával is effélék történnek, azokat is hisszük. Molnár mirákulumából azonban hiányzik a költői révület, a meggyőződés hite s a magávalragadó extázis. Ez okozza, hogy a csodatétel a közönség számára sem válik élménnyé s ihletett festmény helyett jószándékú olajnyomatként hat.

Ez egy bemutató kivételével a Vígszínház összes estéit korszerű színművek foglalták le. Itt is, mint általában a többi színházban, csupán napi érdekű téma és probléma, részint hangos cégérül állítva, részint epizódokba rejtve. S még hagyján, ha friss és megoldatlan társadalmi kérdések körül vesztegel a defektet kapott színműírói fantázia. De a korszerű dráma már elképesztő anakronizmusokat is produkál, intő figyelmeztetésül, hogy a drámaírás nem riportmesterség s tulajdon sarkára hág, aki a korral versenyez. Azon még kevéssé csodálkozunk, ha idősebb íróink kínálgatják meglepő újdonságokként a csak nekik szokatlan változásokat, de azt már sehogysem értjük, hogy a fiatalabb nemzedék is, amely pedig benne él a mindennapok áramában, hasonló gátlásokban szenved ...

A Vígszínházban a „Zeitstück“-ök sorát is Molnár Ferenc nyitotta meg a szezon elején, „Nagy szer elem“ című vigjátékával. Hőse „az állástalan diplomás“ (mondanom son kell, hogy mérnök), akit jegyesének nővére „a dolgozó nő“ (mondanom sem kell, hogy előkelő gentry-kisasszony) juttat állásba. Ezzel aztán a téma társadalmi alapszínét a szerelmi bonyodalmak színei váltják föl. A jegyesség felbomlik, a komoly dolgozó nő — a tipikus hideg és okos szűz! — egyik percről a másikra húga új vőlegényébe szerebnesedik, egy kedves szél-tolóba, aki tehetséges festő és filmrendező, bár még egyetlen filmet sem rendezett és képet is csak egyet adott el életében, az is a Munkácsy volt, — egyszerűen igen használható fiatalember, csupán arra az egyre alkalmatlan, hogy ama bizonyos „nagy szerelem“ hitelét s illúzióját keltse. Szerencsére azonban a konfliktus enélkül is megoldódott — mérsékelt sikerrel.

Ahogy a régi fényképek, nagyapáink és nagyanyáink arcképei, többé-kevésbé közös vonásokba olvadnak, úgy az élő nagyapáknak — vagy legalább is nagyapakorúaknak — szemléletmódja és rövidlátása is veszedelmesen hasonlít egymáshoz. Mindezt azért kellett előrebocsátanom, mert Szomorú Dezső „Bodnár Lujzája“ Molnár Ferenc nagyszerelembeli Ági Margitjával közös töről fakadt. A figurák gyanús vérségi kapcsolatot sejtetnek, a milió szakasztott

ugyanaz, a szemléletmód tökéletesen egyező. Mintha Molnár és Szomory közös monoklit viselnének. Szomory színművével nem annyira a lényeges, mint inkább a mellékes szempontokból érdemes foglalkozni. A lényeg az, hogy „Bodnár Lujza“ legfiatalabb tagja annak a „társadalmi trilógiának“, amelyet a szerzőtől korábban létrehívott „Takács Alice“ és „Szegedy Annie“ vezet be. Az első „a diadalmas“, a második „a féle energiájú“, e legújabb „az erőtlenséget, ingatag nő“ típusát kívánja megrajzolni, magának a szerzőnek hiteles kommentárja szerint. Az erőtlenséget és ingatagságot illetően a modell hibátlan. Ez a Bodnár Lujza, akinek az izléstelenségig sűrűn hangoztatott kettős prédikátuma van, az első felvonásban kalapszalont tart fenn a Belvárosban, de üzlete csak annyiban érdekli, hogy a legcsinosabb kalapokat ő maga hordja; a második felvonásban férjhez megy egy tipikusan infláció-korabeli fezőrhez (jóllehet a mese-mese kifejezetten „ma“ történik!). A jó partiéért persze faképnél hagyja kedvesét, aki nem is lehet más, mint állástalan ifjú, de változatosság kedvéért nem mérnök, hanem pilóta. Ingatagságáért azzal kárpótolja, hogy most meg férjét hagyja ott miatta. Végül, egy újabb fordulóponton visszatér a kopaszodó férjhez, miután kellőképpen kitapasztalta, hogy egy rosszulmenő kalapüzletnél és egy állástalan diplomásnál mégis csak stílszerűbb egy dunaparti luxuslakást választani a prédikátumok keretében... Szomory túlhaldott társadalomszemlélete főalakja beállításában a legkirívóbb. Ma már mindenki természetesnek tartja, hogy aki nem tőkepezés, annak dolgoznia kell, mert sem az öt-, sem a hét-, sem a kilencágú koronából vagy a dupla előnévből megélni nem lehet. Sőt mi több, azt is tudjuk, hogy régebben sem hullt le senki ujjáról az aranygyűrű, amiért munkával szerezte meg kenyerét! Szomory Dezső ma az egyetlen ember Magyarországon, aki nem tud beletörödni abba, hogy régi nemesi famíliák sarjainak hétköznapi munkára kelljen kényszerülniök. Az ő részéről különösen méltányolandó ez a lovagias felháborodás. Mindössze azt szerettük volna, ha Bodnár Lujzát és rokonságát, a dekadencia áporodott légkörének eme kései virágait, az erkölcsi felfogás kérdéseiben is hasonlóan előkelőknek nevelte volna.

Csathó Kálmán színművei kétfélék. Egyik fajtájuk illedelmes úrigyermekhez hasonlít; ezeket a szerző a múltban a Nemzeti Színház konzervatív közönségének szokta bemutatni. Másik fajtájuk vásott, nevetlen, borzas nebulókból áll, akiket — Isten őrizz! — vétek lenne annak a maradi publikumnak még csak közelébe is vinni! Ezekkel a gyermekekkel az óvatos szerző kizárólag a Vígszínház felvilágosodott, modern közönségének kedveskedik. Ilyen borzas, szabadszájú gyermek volt vagy hat évvel ezelőtt „Matyika“, aki minden áron színészni szeretett volna lenni. Csathó új vígjátékának Gittája a Matyika-féle hagyományok egyenes örököse. Típusa azoknak a *comme il faut* úrilányoknak, akikről mamájuk — a méltóságos asszony! — nyugodt lelkiismerettel addig trillázza, hogy „Az én leányom nem olya n“, amíg ki nem derül, hogy *biz*. az világra olyan! Sőt amolyanabb ... Ennek a színdarabnak inkább csak bonyodalma van, mint meséje. Mert, hogy az előkelő úrilány éjszakánként lokálokban mulat, reggel félhétkor tér haza, autótúrákat tesz édes kettesben s hol egy

mulatói botrányt, hol egy legénylakást, hol pedig egy autókarambolt úszik meg szárazon, itt-ott elvéve lila pettyekkel, s hogy végül mégis emelt fővel ölti magára a menyasszonyi fátylat, azt úgy-e ma már az Új Idők olvasói sem tartják mesének? Ami a darabban eredeti és hatásos: azok a rendkívül jellemző alakok: a papa, akinek az minden bölcsesége, hogy a lányoknak nemcsak tisztességeseknek kell lenniük, hanem azoknak is kell látszaniok, ami magyarrá fordítva azt jelenti, hogy fő a látszat; a mama, aki se nem elég idős, se nem elég fiatal ahhoz, hogy kurta eszét megértjük vagy megbocsássuk; az erénycsősz nagynéni, aki saját példáján oktat ki arra, hogy egy — de csak egyetlenegy! — ifjúkori botlást minden hajadonnak meg lehet bocsátani... és így tovább. Azokat a jeleneteket, amelyekben az író a mai fiatalság problémáit az öregek szemüvegén át mutatja, kedves, tiszta humor hatja át. Amint azonban az öregekkel letéti az okulárét, kimozdítja őket hálás attitűdjükből s belesodorja abba a tótágasba, amelyet előbb oly bájos megbotrányozással szóltak meg: nyomban elveszti a vígjáték hangját s talaját. Félreértések elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy a darabban egyetlen egyetlen szó el nem hangzik. Fonetikailag a vígjáték minden betűje szalonképes. Ha egy mű morális jellege kizárólag ezen fordul meg, akkor Csathó Kálmán vígjátéka angyalian ártatlan darab...

Említsük még meg Lakatos László és Fendrik Ferenc rövidlejáratú színműveit (A királyné, Volt egyszer egy asszony...) s ezzel a Vígszínház összes hazai újdonságait felsoroltuk. Külföldi darabot mindössze kettőt importált a Vig s mindkettőt angol nyelvterületről. George S. Kaufmannak, a múlt években nálunk is bemutatott „Vacsora nyolckor“ szerzőjének Moss Hart társaságában írt, filmszerűen pergő színjátéka: az „Ő rök keringő“ nagyon is magán viseli amerikai bélyegét. Főérdekessége a szokatlan szerkezeti megoldás: a drámai képek visszafelé peregnek, feltárva, helyesebben leleplezve egy lélek fejlődésrajzát a legsötétebb materializmustól vissza a leghamvasabb idealizmusig. A meglett férfikortól a pályakezdő ifjúságig. Főösleges hosszasan bizonygatni, hogy ez a szenzációs újítás egyszerű, de csak egyszer beváltható trükk. Játék az idővel. Kiábrándító játék; olyan, mint egy pirámis „leépítése“. A darab legfőbb értéke: életből merített, jól megmintázott alakjai. És a kitűnő szerepek. Dodié Smith angol író, egy polgári család életébe világít be, amint annak tagjai „Az első tavaszi nap“ lehelletére reagálnak. Az apát egy színésznő szédíti meg, az anyának kérője akad, a felnőtt leány szökni készül, a fruska az első biztató lépéseket teszi, a fiú egy kalandot üt nyélbe. Estére aztán, amikor leereszkedik a városra a köd, az első tavaszi nap varázsa megtörik: az öregek, akik nem is olyan öregek, örülnek, hogy semmi sem történt, a fiatalok meg elteszik magukat másnapra... Egy kicsit érzelmes, egy kicsit hisztériás, de semmitmondásával és befejezetlenségévei is hangulatos életkép.

A vígszínházi előadások rendezését fentebb elismeréssel emeltük ki. Egyet azonban nem értünk. Miért csinál a Vígszínház iskolát abból, hogy némelyik előadását reklámcélokra is felhasználja? Éspedig oly módon, hogy hozzá közelálló festőművészek képeit a kulisszákra nem-

csak kifüggeszti, hanem a szerepekbe ékelt emphatikus kitéréssekkel fel is dicsértet! Ez történt Szomory színművében Fényes Adolfnak és Csathó vígjátékában Herman Lipótnak egy-egy képével. Eddig csak a lírai költészetet sajátította ki a reklámpar, főleg a gumisarok- és rovarirtó-különlegességek céljaira. Nem tartjuk kívánatosnak, hogy ugyanezt a példát most a drámai műfaj is kövesse előkelő műintézetek dobogóin.

A Vígszínház és Nemzeti Színház szerepet cserélt. Eddig a Nemzetinek volt kamaraszínháza, most a Vígának van: a Pesti Színház. Nem annyira az elitközönség kiszolgálását, mint inkább a kisebb súlyú színdarabok elhelyezését tekintették — úgy látszik — feladatául. Egy „Mackó“ című francia bohózat, Szép Ernő szenvelgő „Szív-dobogása“, Fodor László „Érettségije“ és a Hunyady Sándorral társult Hatvány Lili „Kilencágú korona“ című komédiája került itt színre. Fodor László vígjátéka néhány jólsikerült tanárkarikatúrával aratott sikert. Egyébként a darab tipikusan jelzi a korszerű színművek elkerülhetetlen sorsát. Tegnap még szenzációs témája (az élettől hermetice elzárt iskola) ma már kész anakronizmus. A témát és társadalmi morált illetően az egyesült Hatvány—Hunyady-színdarab sem távolodott el az érintett típusoktól. A grófi család aranyijairól van itt szó, akik mindketten rangfelejtve nőszülnek. A komédia azon a csattanón fordul meg, hogy míg az anyagrófhé mindkét fia meszalianisztát el tudja viselni, addig a lokálból már korábban kiemelt sógornő szíve — sértett méltóságában — majdnem meghasad... Ha csak a dialógusokat vesszük, szó se róla: az író nő ismeri a terepet és embereit, s élesnyelvűségét is pazarul népszerűsíti. Komédiája azonban üres időtöltésnél s romantikus ponyvánál nem egyéb. Író nőt említünk, mert társszerzőjét a műben sehogysen tudtuk fölfedezni.

A MAGYAR SZÍNHÁZ kevés bemutatóval, de sok sikerrel zárta le az évet. Majdnem mindenik előadása százas sorozatokban futott.

Heltai Jenő verses vígjátéka, „A néma Levente“ érdemi ki legjobban a pálmát. A vígjáték egyszerre több meglepetést hozott: történelmi keretet, egy távoli kor tündöklő színeit a hétköznapjaink fotográfiáihoz szoktatott közönség ámulatára; verses formát, cizellált, költői nyelvet, kiérlelt, aszú ízt a mechanizált színműgyártás cáfolatául, egyszóval irodalmat a kizárólagos üzleti szempontok ellenében. Megtévesztés volna azt hirdetni, hogy Heltai vígjátéka az említett szempontokból egyedülálló s úttörő jelentőségű; színpadjainkon eddig is fel-felbukkantak időnként hasonló törekvések — csak éppen kevesebb megértéssel találkoztak. A mű sok tekintetben a múlt századvégi újromantikus dráma hagyományait eleveníti föl igen szerencsésen. Zilia, a szép piemonti özvegy három évi némasággal fizetteti meg egy magyar vitézzel egyetlen csókját. Másfél év után megesik a szépasszony szíve s fel akarja oldani esküje alól a lovagot, aki időközben Mátyás király kedvelt hadnagya lett. Zilia asszonyi varázsa elbűvölő fenségével lép fel, de csúfos kudarcot vall. Az erőviszonyok és szerepek ugyanis fölcserélődtek. Most a lovag van fölényben s ugyanolyan keményen lecékzetteti meg a kegyetlen szépet, mint ahogy az büntette őt. A forduló-

pont a pajzán renaissance-kori mesét átmenetileg baljós árnyékba vonja: Zilia mint kontár kuruzsló siralomházba kerül. A bakó köntösében azonban lovagja jelenik meg s a zárójelenetben a megalázott aszszony, vérpad helyett, oltár elé térdel — a szóra bírt levente karján ... Heltai Jenő vígjátéka nem tudatos szembehelyezkedés a kor színpadi szellemével, csupán ösztönös bizonyágtétel a költészet mellett. A költő, aki hű maradt önmagához és eszményeihez, most legszebb alkotását érlelte ki. Szípkázó szellemessége, bölcs humora, csilingelő tiszta rímei chansonjaira emlékeztető kecses formába: szökellő versekbe s fordulatokban gazdag szerkezetbe kristályosodtak. Vígjátéka azonban megköveteli, hogy meseszerűségéből ki ne mozdítsuk. Mat különben éppen a sarkpontján válik valószínűtlenné, hangjának színenkénti változása pedig stílustörésnek tűnhet fel. Az bizonyos, hogy a remekbékészült első felvonást sem a másodiknak mozgalmas képei, sem a kissé túlexponált harmadik felvonás non érik utói. A darab megérdemelt sikerében társszerzői része van Bajor Gizi páratlanul finom játékának, amely egyúttal művészete eddigi csúcspontját jelenti. Erényes, gőgös és hideg, majd hiúságában megfogott, aztán hódító varázsában elbizakodott, végül megszégyenített, halálraszánt és újra fellélekző Ziliája: feledhetetlen.

A szoión első feléből hónapokig egyetlen dráma töltötte ki a Magyar Színház színpadát. Egy Emmet Lavery nevű fiatal amerikai ügyvéd színműve: „The first legion“, amely a fordításban „A zúr katonái“ címet kapta. Közönségünk érdeklődését elsősorban az a külsőség fogta meg, hogy a műnek csupa férfiszereplője van: nyolc jezsuita páter, egy világi pap, egy szkeptikus orvos és egy kisfiú. Figyelemreméltóbb benne, hogy amerikai szerző mélyedt el a hitélet problémáiba s Pesten a Magyar Színház nézőterén keltett ilyen szép visszhangot. Tárgya: a hit és a tudományos szkepszis világnézeti harca, amelyet egy csoda vált ki és egy másik csoda győz le. A második csoda — Tamás esetének modem változata — azonban inkább csak a főhőst győzi meg, mint a közönséget. Noha a probléma fölvetése kissé felszínes, a zárójelenet pedig inkább befejezés mint megoldás, Lavery műve érdemes kísérlet. Rendezése, akárcsak A néma leventéé, Hevesi Sándor avatott kezét dicséri.

A Magyar Színház többi újdonsága semmivel sem emelkedik ki a megszokott variánsokból. Az egyik: Mikszáth-novellából dramatizált vígjáték (Balázs Sándor: Mindenki lépik egyet), a másik: szatirikus korkép, amely mindössze másfél évtizeddel késte le önmagát (Lakatos László: A gazdag ember), a harmadik: a kollektív és szimultán házasságtörések, pontosabban: a házastársak házasságonkívüli életének tragikomédiája (Vaszary János: Házasság).

A BELVÁROSI SZÍNHÁZ, Budapest egyik legkisebb színháza aratta a szezon legnagyobb — vagy ahogy mondani szokás — átütő sikerét. Bernard Shaw „Szent Johannája“ aza mű, amelyet maradandó irodalmi értéke, mesteri rendezése és művészi előadása egyaránt méltóvá tett a közönség és a kritika legteljesebb elismerésére. A számos csoda között, amelyeket az elmúlt évadban színházaink meg-

jelenítettek, a legnagyobb és legköltőibb ez volt: a domremyi Jeanne csodálatos misztériuma, aki mint naív, de józanészű parasztleány indul útjára s mint az angol imperializmus terveit keresztező, veszedelmes boszorkány máglyán ég el a legszebb francia város piacán... Az orléansi szűz sorsa látszólag inkább nemzeti, mint egyetemes tragédia; a probléma alaposabb vizsgálata azonban felfedi ennek a sorsnak egyetemes gyökereit; ez a magyarázata, hogy legismertebb feldolgozásai nem francia szerzőktől valók. Shaw is ebből a szempontból állította be a „Pucelle“ tragikumát. De emellett tudott egyszerre korhű és modern is lenni s tudott a hit irracionális világába hatolni, anélkül hogy szatirikus énjét megtagadta volna. Szemlélete és témája kontrasztját a mű javára értékesítette: páratlan konstrukciója az ellentétek dialektikáján épül fel. A legélesebb kontraszt maga a főalak: az a szuggesztív egyéniség, akinek nem imponál a kor szelleme... A Belvárosi Színház „Szent Johanna“ előadása csak felújítás, ha számontartjuk, hogy évekkel ezelőtt Pesten már bemutatták. De újdonság, újság és felfedezés így, ahogy jelenlegi rendezésében újjászületett. Bulla Elma alakítása nagyvonalú, tiszta, tökéletes. Az együttes és a rendezés kifogástalan.

E lenyűgöző szépségű esemény mellett a Belvárosi Színház többi bemutatója éppúgy elhalványodott, mint — két-három kivétellel — az egész pesti színházi front. Két prömier itt is az állástalanság rémeit idézte. Zilahy Lajos vígjátékában (Ú r i l á n y) arra tett kísérletet, hogy a problémát kiemelje a híg sablonból; az állástalanságot és nincstelenséget nem ágyazza a diplomás fiatalok kasztjába, hanem — sokkal humánusabb felfogással — föltépi a kérdés egyetemes tragikumát... Gáspár Miklós, alias Margit, egy egészen elfogadható kabarévígjátékot terhelt agyon az állástalan mérnök és a dolgozó nő komplexumával (M i n d e n n e k á r a v a n). A vígjáték modelljét és miliójét a lehető legszerencsétlenebbül választotta meg; az előbbit az Isten tudja miért, az utóbbit, a minisztériumi hivatali szobát, nyilván a fokozottabb pikantéria kedvéért. Színművében az évad uralkodó témája végleg elsekélyesedik...

SZEBB S MÉLTÓBB FELADAT lett volna színházi életünk fonák-ságai helyett a színműtermés par excellence drámai problémáit elemezni tüzetesen. De erre alig nyílt alkalom, mert a termés az idén sem volt jobb, mint a korábbi években. A felsorolt értékek ugyanis nem a színvonalat emelték, hanem csak a kivételek számát gyarapították. Már pedig ez lényeges különbség.

BISZTRAY GYULA